

Csáky József: Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből (1904–1914)

Szinyei Merse Pál *Majálisa* óta napirenden volt a kérdés: a magyar képzőművészet is felzárkózhatik a modern európai törekvésekhez. Rippl-Rónai már az első sorába tartozott, a Nabis csoport megbecsült tagja, Maillol barátja. Az 1910-es évektől kezdve pedig mind több névvel találkozunk a modern szalonok kiállításain. Czöbel együtt állít ki a Fauves festőivel, fiatal magyarokat találunk a Matisse-tanítványok között. Míg a múlt század utolsó évtizedéig München volt a magyar képzőművészek Mekkája, a századfordulótól kezdve már minden újat áhító fiatal Párizsba vágyik, és ahogy a fiatal Csáky József példája is mutatja, bármily nehézségek árán, el is jut oda.

Csáky tehát követte a századelő magyar művészeinek sorát, mikor Párizsba ment tanulni. Úttörő volt azonban abban, hogy ő ott is maradt. Ezzel az elhatározásával pedig a modern magyar képzőművészek sorát indította, Beöthy Istvánon, Vasarelyn át egészen napjainkig.

Csáky 1908-ban érkezett Párizsba, alig néhány évnyi felkészülés után. Kitűnő érzékét bizonyítja, hogy csakhamar kora legmodernebb és legkonstruktívabb mozgalmának, a kubizmusnak szegődött hívévé. A tízes évek elején pedig még nem volt könnyű felismerni a kubizmus nagy horderejét és különösképp nem a szobrászatban. Hiszen ekkor még Rodin ereje teljében alköt, és az újabb törekvések közül pedig Maillol és Bourdelle neoimpresszionizmusa vonzza a fiatalokat. A budapesti Iparművészeti Iskola és ott Csáky mestere, Mátrai Lajos nem sok segítséget nyújthatott ahhoz, hogy a fiatal szobrász Párizsban a csakugyan legkorszerűbb irányhoz kapcsolódjék, és hogy ezt ne csak külsőségekben, a divatot követve tegye. Minden bizonyjal jó szemű választásában segítette, hogy Párizsban megismerkedett az ott tanulmányokat folytató haladó magyar művészekkel, a Nyolcak tagjaival, akik ugyancsak a kor avantgarde irányai felé orientálódtak. Csáky lényegében az ő társuk volt, művészettörténeti helye valahol az École de Paris kubista szárnya és a Nyolcak, illetve annak utóda, a KÜT művészetének a találkozási pontján határozható meg. A kubizmusból Csáky mindenekelőtt a geometrizáló, stilizáló formaadást tanulta meg, a tér analízisében nem ment el odáig, mint Archipenko, Zadkine vagy Gonzales. Ebben, és hogy lényegében egész élete során kitartott a kubista alapelvek mellett, a festő Kmetty Jánost minősíthetjük Csáky igaz művészi rokonának.

A kubizmushoz Csákyt mindenekelőtt jó művészi ösztöne vezette. A rodini vonal nem érdekelte, bár maga se tud rá magyarázatot adni, hogy miért nem. Jóllehet egy ízben megjegyzi emlékezéseiben, hogy „Mi, kubista művészek, egymás között gyakran vitatkoztunk a harmadik dimenzió lehetőségéről a festészetben”, mégsem volt az elmélet embere, a kubizmus esztétikáját csak felületesen ismerte, Meitzinger-Gleizes könyvével kapcsolatban meg is állapítja, hogy „Teóriákkal nem lehet festeni”. Tudja például, hogy a néger plasztika milyen fontos szerepet játszott a kubizmus kialakulásában, mégis jószerével csak annyi mondanivalója van róla, hogy „a néger szobrászat nagy felületeket használ”, tehát csupán a szobrászi gyakorlatának igazolását látja benne. Nagy kortársairól is csak apró, többnyire lényegtelen emlékeket őriz. Emlékezéseinek érdekessége tehát korántsem elméleti, esztétikai megjegyzései, nézetei gazdagságában rejlik, hanem keresetlen őszinteségében. Csáky egyszerű közgatonája volt az 1910-es években zajló művészi forradalomnak, emlékei a mindennapokhoz tapadnak, a csak messziről fényes és romantikus valósághoz. A Párizsban otthon keresés nehézségeinek, az örök anyagi gondoknak, apró örömknek és kudarcoknak az egyszerű leírása teszi krónikáját hitelessé, mondhatjuk, forrásértékűvé. Mert a póztalan egyszerűség, a minden irodalmiaskodást kerülő stílus, a „mindennapok költészete” közel hozza a tízes évek művészi életének, for-

rongásának a hangulatát, sőt valamelyest az egész kort. Ezért sajnálatos, hogy a kiadó Csáky emlékirásának csak az 1904—1914 közötti évtizedre vonatkozó szakaszát bocsátotta közre. Csáky ugyanis megírta például háborús emlékeit is, amikor a francia idegenlégió tagjaként a Balkánon járt. Emlékezéseinek e része talán még érdekesebb, mint a párizsi évek idézése, ha művészetéről nem is esik benne szó. Hibáztatható az is, hogy a kiadó nem közli, hogy e kötetben csak egy részét jelentette meg Csáky emlékezéseinek, illetve ez csak egy véletlenszerű utalásból világlik ki (Az emlékezések részleteit fordította...). A nem közölt részeket nem pótolhatja a kötetben közreadott három tanulmány, bármily érdekesek is önmagukban. E tanulmányok egyébként jól egészítik ki egymást. Szelesi Zoltán objektíven elemzi Csáky életútját, Bor Pál, a kortárs és rokon szellemű művész 1926-os keletű tanulmánya egyúttal a húszas évek esztétikai problémakörére is utal, míg Szabó Gabriella szeretetteljes, szubjektív képet fest az öreg szobrászról. Mindenesetre, az említett hiány ellenére is, örömmel üdvözölhetjük Csáky József emlékezéseinek közreadását.

NÉMETH LAJOS

Könyv – újságlapokból

BEKE GYÖRGY: MAGUNK KERESÉSE

„Mert ólomerdők erdeje mi végett, / ha meghúzódní nem tudsz benne végül / és újság rongya lesz minden, mi élet?” — kérdez és sóhajt egy Mórához írt versében Juhász Gyula, mindenkinél pontosabban és fájdalmasabban fogalmazva meg a mindenkori hírlapíró mindenkor visszatérő keserű gondolatát: érdemes-e? Érdemes-e szolgálni naponta elpusztuló, kérészéletű fórumot, szabad-e életet tenni a minden este újra széthulló ólomsorokra, lehet-e naponta meghalni? Igen, lehet, mert az igaz hitű hírlapíró a reggeli lappal ismét újjászületik.

Van azonban más reménye is: a naponta elröpített újságlevelekről, a lepkeéletű írásokról kiderülhet, hogy az utókornak is szüksége lehet rájuk. Tudós fejek hajolnak ilyenkor az összeprérelt levelek fölé, hogy értő és avatott kezek formás könyvlapokra preparálják a hajdanvolt pillangókat. Kevés ritka példányt ér persze ilyen megtiszteltetés. Attól is függ, mikor, melyik napon repdeste rövidke életét a pillangó, de — még ritkább esetben — azért is megőrizhetjük őket, mert fontosnak tartjuk a kezét, amelyekből felröppentek. Juhász Gyula és Móra Ferenc írásai például megkapták az utólagos preparálást, és éppen a kezek miatt, amelyek kutya-nyelvre, vasúti szállítási bárca üres oldalára rótták a sorokat.

Az utókornak persze sok mindenre szüksége lehet. De át kell-e mentenie a jelenkornak is némely kérészéletű írást a könyvlapokra? Vagy végképp az utódokra kell hagynunk: válogassanak a saját guszthusuk szerint? Tudjuk, hogy napjainkban is szükség van riportkönyvekre, esszékötetekre. Kellenek a könyvek, amelyek a mind-napi újságdalalok szérűjéből gereblyézük át a szót a biztonságosabb csűrökbe. A válogatásnak azonban megfontoltnak és szigorúnak kell lennie. Egyetlen szempont ele-gendő mégis: csak fontos és jó írásokat szabad könyvbe gyűjteni.

Beke György riportjai és esszéi ilyenek.

A több romániai magyar lapba is dolgozó szerző új kötete csupán tárgya miatt is megérdemli a figyelmet. Olyan híradásokkal szolgál riportjaiban, amelyhez fog-ható izgalmas információt legfeljebb a víz alatti fölvételeket is készítő vakmerő és jó szemű filmes expedíciók szoktak elénk tárni. Beke György nem járja be az